

E L Ä S Z Ö

A magyar zene különleges helye kulturánkban, annak otthoni és külföldi hatásaiban közismert. Nemcsak Bartók szerepel ma az egész világon mint az egyetlen magyar művész, akinek egyénisége, akár lelkesednek műveiért akár elutasítják azokat, eleven tényezője a művészet mai világfejlődésének. Mi mégé állapíthatjuk - és tegyük hozzá: joggal állapíthatjuk meg - hogy Petőfi, Ady és József Attila költészete világirodalmi szinten áll. Abban azonban, amit eleve, valóságos világirodalomnak nevezhetünk, hatékony szerep mégsem jut nekik. Gyökeresen más a Bartók helyzete. Ma, a zene fejlődését, annak irányát, jövőjét lehetetlen megérteni, ha az ember nem foglal állást Bartók életművéhez,

Ez magábanvéve is egyedülálló tény kulturánk fejlődéstörténetében. Jelentőségét fokozza az a másik tény, amelyről eddig alig esett szó, hogy az igazi marxizmus magyarországi fejlődésében a zenetudomány messze előtte jár mind az irodalomtudománynak, mind a képzőművészet tudományos feldolgozásának. Ujfalu József, Zoltai Dénes, Maróthy János könyve a népdal keletkezéséről, Pernye András és mások egyes írásai, témáik objektív és elmélyült történelmi és művészi igazságra törekvő tárgyalásmódjában, a marxizmus megértésében és alkalmazásában messze előtte járnak a rokonszakmák képviselőinek. Véletlen ez? Vagy pedig összefügg első megállapításunkkal, a magyar zenei kultúra sajátos és termékeny fejlődésével, Bartók fellépése óta Bartók hatása alatt?

E sorok írója nem léphet fel azzal az igényel, hogy szakembernek tekintse magát a zene és a zenetudomány területén. De mégis meri állítani, hogy itt igazán van összefüggés és annak érdemes utána járni mind a zenei kultúra, és marxista elméleti feldolgozása, tudatosítása és elmélyítése, mind a többi művészettudomány helyes marxista utra való fordulása érdekében. Mint marxista megkockáztatja azt a feltevést, hogy ez a különleges helyzet mélyen összefügg azzal, hogy Bartók fellépése óta a nép felé forduló demokratikus szellem éppen a zene területén sokkal

határozottabban és következetesebben bontakozott ki, mint bárhol másutt. Bartók zenéjét illetőleg ez közismert. Az Kodály Zoltán művészi működését illetően is. De a köztudatában még távolról sem vált eléggé tudatossá, milyen hatalmas mozgalmat indítottak meg ők ketten a zeneművészet, a zenei élvezet, a zenei nevelés minden területén. Kodály pedagógiai módszere és annak eredményei - világméretben - egyedülálló nemzetközi jelentőségű kulturferradalmi tett. Szakítás azé az a régóta kialakult elméleti és gyakorlati beállítással, mintha a legnagyobb művészethez való igaz viszony egy kisebb-nagyobb szellemi "elit" előjoga volna. Ha Kodály a fő log lényegét illetően azt hangsúlyozta, hogy nincs "nem muzikális" ember, csak zeneileg rosszul nevelt, ha rengeteg energiát fektetett be abba, hogy a helyes zenei nevelés elveit kidobozza, és azokat iskolánk gyakorlatában érvényre juttassa, akkor ezzel egy fajtáját a kulturferradalomnak indította be és ez a kezdeményezés az egész magyar zenetudományban is érezteti a maga - mélyen demokratikus - hatásait.

Ezeket a gyakran földalatti hatóerőket érdemes volna történelmileg felkutatni és a köztudatba bevinni. Nem elég pusztán tudomásul venni Bartók és Kodály népdalkutatásait. Azok elveit kell megérteni és - ahol lehet, ahogyan lehet - belevinni a kultúra megértésének és fejlesztésének elméletébe és gyakorlatába. Itt ennek tárgyalására nincs terünk. Csak három elvi kérdést lehet és kell kiemelni. Az egyik az, hogy Bartók és Kodály ^{az} ~~egy~~ igazi népművészet felkutatását mindig szorosán összekapcsolták a legmagasabbrendű művészet lényegének feltárással. A magyar népdalkutatás esztétikai eredménye tehát a szemléletnek egy olyan módszerére mutat, mely Bachtól és Haendeltől egészen Mussorgszkijig minden fényt vet a legmagasabbrendű művészet népi alapjaira. Másodszor kiemelendő, hogy nálunk a magyar népi művészet értékének hangsúlyozása mindig kifejezett hadüzenet volt a magyar elpolgáriasodó gentri(kul)turának. E radikalizmus következtében a zenei ferradalom irány-

zata messze tulmutatott a "Nyugat" irodalmi állásfoglalásain. ^{tt} Így természetesen nem ~~csak~~ ^{Ady} ~~csak~~ gondolkodunk, hanem a mindennapi gyakorlat valóságos vezetőire pl. Osváth, Schöpflin, Babits stb. kritikai és irodalompolitikai állásfoglalásaira. Harmadszor - és ez legelsősorban Bartók személy és működésére vonatkozik - a népzene felfedezése és zenei alkalmazása távolról sem érte be a magyar földön fellelhető anyaggal, kiterjedt a szomszédos, sőt igen távol élő népek /arabok/ hagyományaira is. Az igazi magyar művészet fölfedezésében tehát sosem találkozunk nacionalista hangsúlyokkal. Ellenkezőleg: Bartók a gentri kulturában a nacionalizmust is megvetette és mindig következetesen hirdette minden nép testvériségét. Így kapott a magyar zenei kulturforradalom olyan mély és megalkuvás nélküli demokratikus megalapozást, mely nemcsak a fent jelzett kompromisszumokat ~~járta~~ ^{járta} ki, hanem + az urbánus-népies irányok ferde szembeállítását, az "őstehetségek" kritikátlan kultuszát stb.

Itt tehát egyxtemes jellegű fejlődés áll előttünk. Ezért Tóth Aladár tanulmányai és kritikái nemcsak szerzőjük nagy tudása, finom művészi érzékenysége miatt ~~jelentenek~~ ^{jelentenek} fontos tanulmányi anyagot mai kulturánk /nemcsak a zenei/ számára, hanem azért is, mert az ő zeneirői tevékenysége fontos mozzanata a fent vázolt fejlődésnek, mert írásai ez irányzat kibontakozásának számos mozzanatára vetnek új fényt. A kötet rendkívül gazdag anyagából itt csak néhány tény és szempont emelhetek ki. Beszéltünk pl. Kodály zenepedagógiai demokratizmusáról. Nos Tóth Aladár a nagy zenetanár Thöman István jubileuma alkalmából utal arra, hogy már ő hirdette, hogy a zene mindenkié, hogy aki embernek születik, az egyszersmind zenére is termett. De az ilyen fontos és a közvélemény előtt alig ismert tények feltárásán messze tulmenőleg e kötet ~~é~~ ^é cikkei azt is mutatják, milyen éber figyelemmel kíséri Tóth Aladár minden olyan kísérletet, amely bármily szerény eszközökkel is, a zene demokratizálásának nagy ügyét szolgálja.

Az olvasó nagyszámu cikkel találkozik a gyűjteményben, melyek fővárosi vagy vidéki kóruskísérletek eredményeit és gyöngeségeit ugyan^lazzal az elmélyült figyelemmel és megértéssel kísérik, mint világhírű művészek fejlődéseit. Már ez a kötet is gazdag anyagot nyújt e rendkívül fontos fejlődési tényező történetéhez. A jövő fontos feladata lesz ezt az anyagot Tóth Aladár és mások, e korszakbeli írásainak kiadásával közkinccsé tenni.

Tóth Aladár bírálatait az teszi számunkra különösen izgalmassá, hogy a Bartók-Kodály beindította sajátos zenei demokratizmus: a magyar paraszti zene mély^lkulturájának tanulmányozása, mint ut az európai zene magas^lkulturájának igazi megértése felé, vezérfonala lesz kritikus tevékenységének. Nemcsak a közvetlenül rokon áramlatok /Musszorgszkij/ elmélyült megértéséről van itt szó. Monteverditől Debüsssig minden nagy művészet elemzésében kifejezésre jut ez a szempont. Ez is olyan kérdés, melyhez csak az egész korszak kritikai tevékenységének ismeretében tudnánk jelentőségéhez mértén állást foglalni. Magátél értődik, hogy ez a szempont a magyar zene újraértékelésében még fontosabb szerepet játszik. E kötet függelékének Liszt^l tanulmánya mely^{ben} Tóth Aladár a nagy művész viszonyát a magyar népzenehez fejlődésének középpontjába állítja be, iskolapéldája annak, hogyan kell ilyen kérdéseket egyszerre történelmi hűséggel és a jövőre irányuló bátorsággal tárgyalni. Ismét megállapíthatjuk, hogy a magyar irodalom nagyjainak irodalomtörténeti megértése - még ~~Arany~~ Arany Jánost is beleértve - e tekintetben messze elmarad a Bartók kezdeményezte zenetudomány mögött. És itt sem állunk véletlenül szemben. A magyar irodalom kritikai ágának szociális maradisága ⁱⁿkezdetek, mint mondtuk, már Osváthnál, Schöpflinnél és Babitsnál mutatkoznak, és ma is még elevenen hatnak, ^amelyen a nyugai modernizmus kritikátlan befogadása természetesen semmit sem enyhít, erősen kihat a magyar mult kutatására is. Tóth Aladár szenvedélyesen bírálja mind a magyar uralkodó osztályok elmaradottságát, álkulturáját, nacionalizmusát, mind a nyugaton divó manipulációs művészet-ellenes üzletiességet. Mind a kettővel szemben irodalomtörténészeink

régóta sokkal nagyobb "megértést" tanusítanak, mint a Bartók nyomán megindult muzikológia, Ezért is oly nagy jelentőségű a Tóth Aladár Liszt[elemzése, mint a Bartóktól beindított fejlődés egyik módszertani eredménye.

Igy jutunk el ahhoz a - minden dogmatikus számára nehezen lenyelhető - következtetéshez, hogy a Bartók és a /politikai-
lag inkább konzervatív/ Kodály paraszti demokratikus kezdeményezéseinek kiépítése vezetett a magyar muzikológia marxista megalapozása felé. Ezt a paradoxitát még élesebbé teszi az a körülmény, hogy még Bartók maga is távol állott az Ady és méginkább a József Attila tudatos[elkötelezettségétől, hogy a Horthy idők magyar zeneirodalmában sehol sem találunk egy Bálint Györggyel összehasonlítható, élelsszerű, baloldali kritikust. A paradoxia megoldása éppen ott van, hogy Ady, József Attila, Bálint György "magányos bölények" voltak a magyar irodalomszemlélet fejlődésében, míg Bartókkal és Kodállal egy - éppen a művészet nézőpontjából - világnézeti-
leg demokratikus mozgalom indult meg, amelynek a mai marxistává lett muzikológia elméleti betetőzését jelenti.

Ha Tóth Aladár kritikai munkásságát itt fontos összekötő kapcsolatnak érezzük, egy percre sem szabad akkörüli tévedésbe esnünk, mintha az ő világ- és művészet[szemlélete bármi közvetlen kapcsolatban állna a marxizmussal. Az igazság közvetlenül éppen az ellenkező. Tóth Aladár nemcsak[marxista, hanem a polgári szemléletű művészetkutatók közül kiemelkedik, szélsőségesen individualista beállítottságával /közeli harcostársa Szabolcsi Bence már ugyanebben az időben, persze szellemtudományi alapokon, sokkal behatóbban foglalkozott a zenei fejlődés társadalmi motívumaival is./ Természetesen ezt az individualizmust nem szabad semmiféle impresszionista, vagy expresszionista szubjektívizmussal összetéveszteni. Tóth Aladár a művészetet az egyéni genialitás tovább le nem vezethető termékének tekinti és ezért kritikai ólkitűzéseit arra irányultak, hogy ezt az egyéniséget mindenkor a maga "éppén így létében" a lehető legmesszebbmenő objektivitással a legjobban

politikai

Nem

közelítse meg. Zeneértők feladata lesz Tóth Aladár munkásságát e tekintetben is konkrétan megvizsgálni, hol találta meg a nagy művészek egyéniségének központi kérdéseit, hol ment el mellettük. E sorok írója e tekintetben sem tartja magát megalapozott tudásu hozzáértőnek. Csak arra szeretné felhívni az olvasó figyelmét, hogy Tóth Aladár nem egyszer, anélkül, hogy tudná, hűtlenné válik e módszeréhez és - nagyon helyesen - a nagy egyéniség "épp így létét" mégis szerves összefüggésbe hozza korának, társadalmának nagy problémáival. Így, amikor azt elemzi, hogy a nagy olasz karmaster Toscanini milyen felfogással vezényli Mozart "Varázsfuvoláját", kiemeli, hogy annak az olasz népies operával való belső zenei összefüggéseit utolérhetetlenül tolmácsolja, azonban megértés nélkül elmegy amellett, ami Mozartban "osztrák" vonás. Ha ez utóbbi kifejezés~~x~~ értelmezését - a cikkben magában - közelebb-ről megérti, úgy látnunk kell, hogy tulajdonképpen Mozartnak a német felvilágosodáshoz való viszonyáról van szó, vagyis végső fokon társadalmi meghatározásról. E termékeny következtetésnek nem egy hasonló példáját lehetne Tóth Aladár írásaiban meglelni.

Marxizmus

Ez sem véletlen. Hiszen a legnagyobb lángész "épp így léte" sem tulvilági csoda. Aki a társadalmi összefüggéseket, azok törvényeit, e törvények érvényesülését a történelmet helyesen látó ember szemével nézi, az észreveszi, hogy a társadalmi törvények igaz megtestesülése mindig egy-egy esemény, egy-egy folyamat, egy-egy azokban szereplő ember "épp így léte". A történelmi valóság ez oldalát nem a marxizmus fedezte fel. Homeros és Herodotos óta ez a törekvés él a valóság minden szenvedélyes ábrázolójában. De tévedés lenne azt hinni, mintha a marxizmus, felfedezvén a történelmi folyamatok törvényszerűségeit, lemondott volna a létező "épp így voltának" gondolati tükrözéséről. Csak a Marx "Brunaire 18-ára" kell emlékeztetnünk, hogy lássuk mennyire megelevenedik ott embereknek és folyamatoknak "épp így léte" És ha igazi marxisták közelednek művészi jelenségekhez, ugyanaz az eredmény. Mig Plehanov aprólékos analitikával szétválasztja Tolsztoj világnézetét és művészetét és így eljut egy kicsinyes "innen - eddig" értékeléshez

addig Lenin előtt ugyanez a Tolsztoj erényeinek és gyengeségeinek "épp így létében", szerves összenőtségében, mint az orosz forradalom paraszti tükörképe áll. Mielőtt ez a gróf eljött, mondta Lenin egyszer Gorkijnak, nem volt paraszt az orosz irodalomban. Az "épp így lét" tehát része annak a kiterjedt örökségnek, melyet az igazi marxizmus a teljes valóság teljes meghódítása kedvéért a magáénak tekint.

Ne tullozzuk el ezt az összefüggést^{sem}. Nagyon sok az, ami Tóth Aladár írásait nemcsak elválasztja a marxizmustól, de nem egyszer szembe is állítja vele. De viszont ne mondjunk le dogmák, előítéletek kedvéért arról, hogy mindenkit szövetségesünknek tekintsünk, akinek életében a nép ügye áll első helyen, akinek írásaiban a valóság igaz megragadása a központi törekvés. Lehet az individualizmusnak sok hiánya, sok hibás következménye. De az "épp így lét" gondolati megragadásának szenvedélye mégiscsak kapcsolatokat teremt a marxizmushoz. Mélyebbeket, mint sok kiagyalt ál-összefüggés. Nem nagy a különbség akközt, mi áll távolabb a valóságtól, a mindenáron modernisták olyan elvont kiagyalásai, mint legtöbb stílusfogalmuk, mint a "stilrealizmus", mint a "parttalan realizmus" és hasonlószerű társai, vagy a sztalinidők "kinai hűbérisége" vagy az a felfedezés, hogy a római birodalmat a rabszolgalázadások buktatták el stb.stb. Az egyén "épp így létének" hű felismerése bármennyire is hiányoljuk a csak létező és formáló, de tudatba nem emelt törvényszerűségeket, mégis valahogy közelebb kerül a valósághoz, mint a ma uralkodó nagyképű és elvont divatfogalmak és divatösszefüggések.

Az igazán hozzáértők kritikai feladata lesz tehát Tóth Aladár írásait megfelelően értékelni. De semmiféle kritika, sem homályosíthatja el azt a nagy értéket bennük, hogy hídak voltak Bartók mélyen demokratikus kezdeményezései és a jelennek megfelelő, a jelen számára oly szükséges marxista zenetudomány között. Nem lehet eléggé óhajtani, hogy ez a hidverés belekerüljön egész tudományos köztudatunkba /necsak a zenetudományéba/ hogy ennek a kezdeményezésnek valóságos folytatásai is legyenek.

Tóth Aladár többi írásait, de \ másokét is, ki kell adni,
hogy teljesen megismerhessük az utakat, amelyek Bartóktól
mai problémáink felé vezetnek.

Lukács György

Budapest, 1967. november.